

KROUŽKOVATEL

Zpravodaj Společnosti spolupracovníků Kroužkovací stanice NM

17

duben 2014

V roce 2013 bylo zpětně odchyceno pět hýlů rudých s geolokátory. Článek na str. 7 přináší první analýzu získaných dat.
Foto: T. Bělka

Vážení kolegové,
na 12. valné hromadě SSKSNM, konané 16. listopadu 2013, jste zvolili nové představenstvo a kontrolní komisi společnosti. Rád bych vám jeho jménem poděkoval za projevenou důvěru. Zároveň bych touto cestou velmi rád poděkoval odstoupivšímu představenstvu za jeho práci, jmenovitě jeho předsedovi Ing. Janu Matoušovi, bez jehož osobního vkladu a nadstandardního úsilí by nebylo ani naší společnosti. Právě díky němu se podařilo realizovat mj. software RINGS či Atlas migrace.

Nové představenstvo převzalo společnost v dobré kondici, s vyrovnaným hospodařením. Kroužky se daří zajišťovat v dostatečném množství, včetně kroužků odečítacích, používaných pro speciální účely. Zachovali jsme stávající výši licenčního poplatku i cenu kroužků, i když díky intervenci ČNB, vedoucí k oslabení koruny, kroužky, dovážené výhradně ze zahraničí, podražily.

Vstupujeme do další sezóny dlouhodobých projektů CES a RAS, na nichž se někteří z vás aktivně podílejí. Byli bychom samozřejmě

rádi, aby se počet zapojených členů stále zvyšoval a ti stávající co nejdéle vydrželi. Jistě, není to rozhodování snadné, projekty vyžadují mnoho času a logicky uprostřed hnízdní sezóny. Budeme se proto nadále snažit vytvořit všem zapojeným co nejlepší podmínky – kroužky zdarma, nárazové sítě a také pohodlnější ukládání kroužkovacích dat. Za tímto účelem vzniká ve spolupráci s Českou společností ornitologickou nová kroužkovací databáze, která bude fungovat podobně jako již existující faunistická databáze birds.cz. Data tak bude možné vkládat online, což nepochybně oceníme všichni.

S letošním rokem však přichází i další výzva – začínají práce na novém Atlasu hnízdního rozšíření ptáků ČR, jak jinak než sběrem dat. Práce na „Atlasu“ koordinují Vladimír Bejček a Karel Šťastný, metodika mapování hnízdního rozšíření je již k dispozici. Samozřejmě i data, získaná kroužkovateli, mohou být pro „Atlas“ cenným příspěvkem.

Přeji vám všem úspěšnou sezónu, plnou hodnotných výsledků kroužkování i příjemných zážitků, spojených s pobytem v terénu.

Lukáš Viktora

Projekt CES v ČR v roce 2013

Miroslav Jelínek | mir.jelinek@email.cz

Projekt CES je jedním z monitorovacích programů, které se zabývají sledováním trendů ptačích populací v souvislosti se změnami životního prostředí. Metodika projektu především sleduje změny ve velikosti hnízdních populací (populačních trendů) běžnějších druhů ptáků, především pěvců. Současně umožňuje sledovat změny v reprodukční úspěšnosti populací (hnízdni úspěšnosti) a meziročním přežívání dospělých a mladých ptáků. Jedná se o velmi důležité údaje, které např. umožňují rozlišení vlivu hnízdiště a zimoviště na změny v populacích jednotlivých druhů. Tyto údaje zatím dostatečně neposkytuje žádný jiný projekt zabývající se monitoringem populací ptáků.

V roce 2013 proběhl v ČR již 10. ročník projektu CES. V této souvislosti je jistě potěšující skutečnost, že na sedmi stanovištích je chytáno nepřetržitě beze změny od začátku projektu v roce 2004. Konkrétně se jedná o lokality: Strakonicko – ryb. Ovčín u Čekaníc,

Písecko – ryb. Řežabinec, Ostravsko – Heřmanský stav, Domažlicko – Postřekov, Svitavsko – ryb. Velký Košíř, Mělnicko – mokřad Hledsebe, Pardubicko – ryb. Baroch. V roce 2013 se na odchycích v rámci programu CES aktivně podílelo 37 kroužkovatelů na 25 lokalitách (Tab. 1). Proti roku 2012 došlo jen k menším změnám v odchytových stanovištích. Na ryb. Zrcadlo (JC) byl CES nakonec zrušen. V Zeměchách (ME) se výrazněji změnila odchytová stanoviště i délka natažených sítí (z tohoto důvodu je lokalita vedena jako nová pod jiným kódem). Nově byl v r. 2013 CES zahájen na Semechnickém rybníku u Opocna a na ryb. Labuť na Blatensku. Výrazně se však nezměnil rozsah zastoupení biotopů na odchytových stanovištích. Mokřadní biotopy (rákosiny a podmáčené křoviny) tvoří 60 % a 40 % biotopů je zastoupeno suchými stanovišti. Téměř se nezměnila ani průměrná délka natažených sítí – 109 m (70 m–176 m) na jedno stanoviště.

V roce 2013 zřetelně ovlivnilo odchycy neobvykle chladné a deštivé počasí. Výrazně podprůměrné teploty v druhé polovině května a extrémně nadprůměrné srážky začátkem a koncem června spojené s povodněmi pak vystřídal velmi suchý červenec. Pravděpodobně byly výsledky více ovlivněny počasím v Čechách než na Moravě. Bližší srovnání však neumožňuje malý počet moravských odchytových stanovišť. I přes určité problémy se podařilo na většině lokalit provést 9 předepsaných kontrol. Výjimkou jsou pouze rybník Zrcadlo (JC),

Tab. 1: Přehled lokalit projektu CES v ČR v roce 2013, počty chycených ptáků a délka exponovaných sítí.

kód	lokalita, okres	začátek akce	počet ex. +1K	počet ex. 1K	celkem ex.	sítě (m)	ex./m
38	Bohdanečský ryb.III, PA	2012	209	138	347	70	4,96
7	rybník Řežabinec, PI	2004	239	93	332	76	4,37
26	rybník Zbožňov, KH	2008	158	111	269	71	3,79
14	rybník Baroch, PA	2004	259	122	381	104	3,66
9	Heřmanský stav, OV	2004	244	171	415	118	3,55
40	ryb.Labuť, ST	2013	219	71	290	84	3,45
35	Žehuňský ryb.II, KO	2012	249	61	310	102	3,04
39	Semechnický ryb., RK	2013	181	90	271	92	2,95
37	Průhonice, PH	2012	257	160	417	144	2,90
34	Novozámecký ryb.II, CL	2011	268	82	350	132	2,65
23	Choteč, PZ	2007	257	162	419	168	2,49
20	Záhlinice, KM	2005*)	162	184	346	146	2,37
31	Zadní Kopanina, AA	2010	187	92	279	120	2,33
11	Postřekov, DO	2004	101	71	172	74	2,32
22	Lhotka, ME	2005	152	28	180	79	2,28
41	Zeměchy II, ME	2013	196	76	272	120	2,27
33	Vlčnov II, UH	2010	159	206	365	176	2,07
18	Hledsebe, ME	2004	118	49	167	84	1,99
6	Čekanice, ryb. Ovčín, ST	2004	98	43	141	82	1,72
30	Velký Tisý, JH	2009	128	33	161	96	1,68
12	rybník Velký Košíř, SY	2004	175	43	218	138	1,58
32	Dolní Lutyně, KA	2010	143	62	205	133	1,54
27	Dubové Mlýny, CB	2010	90	41	131	91	1,44
24	Chouč, TP	2007	125	47	172	122	1,41
36	Řečice, ST **)	2012	76	8	84	94	0,89

*) v letech 2009–2010 odchyt přerušen

**) provedeno jen 6 kontrol

Kroužkovatelé: 6 – Louda P., 7 – Šebestian J., Chaloupka M., 9 – Haluzík M., Henk van Hattem, 11 – Bošek V., 12 – Urbánek L., 14 – Česák J., 18 – Novotný K., Svoboda I., 20 – Chytil J., Sitko J., Turčoková L., 22 – Svoboda I., 23 – Novák F., Hejzlar J., 24 – Vaník J., Hanzlíková M., Pikešová A., 26 – Kavka M., Křivský J., 27 – Chaloupka M., 30 – Kučera K., Mráz J., Cepák J., 31 – Kubíček J., Sládeček M., 32 – Malinovský J., 33 – Pavelčík P., 34 – Lumpe P., Pudil M., Ticháček M., 35 – Jelínek M., 36 – Fořt J., 37 – Štancl V., 38 – Bárta F., Horák J., 39 – Hlaváček J., Hlaváček J., 40 – Louda P., 41 – Novák F.

kde byl CES z důvodu nepřístupnosti odchytových stanovišť zcela zrušen a lokalita Řečice u Blatné (ST), kde se podařilo provést jen 6 kontrol. Celkem bylo v roce 2013 v České republice v rámci projektu CES chyceno 76 druhů ptáků v počtu 6 694 ex. (4 450 ad., 2 244 juv.), což je zřetelně podprůměrný výsledek. Podobně jako v předchozích letech byl dominantním druhem v sítích rákosník obecný (18,9 %) následovaný pěnicí černohlavou (12,6 %), rákosníkem proužkovaným, budníčkem menším a rákosníkem zpěvným (Tab. 2).

Tab. 2: Druhové složení a počty 49 nejčastěji chytaných druhů ptáků v rámci projektu CES v roce 2013.

Druh	Celkem +1K	Celkem 1K	Celkem ex.
Rákosník obecný	958	309	1267
Pěnice černohlavá	522	321	843
Rákosník proužkovaný	366	142	508
Budníček menší	191	217	408
Rákosník zpěvný	270	70	340
Sýkora koňadra	139	181	320
Kos černý	149	127	276
Sýkora modřinka	124	124	248
Pěnice hnědokřídla	131	70	201
Vrabec polní	115	78	193
Strnad obecný	114	40	154
Pěnice slavíková	121	25	146
Drozd zpěvný	79	54	133
Pěnice pokřovní	107	23	130
Strnad rákosní	107	19	126
Červenka obecná	49	59	108
Vlaštovka obecná	88	15	103
Rákosník velký	85	11	96
Budníček větší	62	26	88
Sýkořice vousatá	24	63	87
Pěvuška modrá	62	15	77
Cvrčilka slavíková	51	23	74
Ťuhák obecný	49	18	67
Slavík modráček	39	14	53
Slavík obecný	34	16	50
Dlask tlustozobý	38	8	46
Zvonek zelený	34	8	42
Ledňáček říční	11	29	40
Pěnkava obecná	34	2	36
Lejsek bělokrký	15	20	35
Sýkora lužní	11	21	32
Stehlík obecný	27	2	29
Konipas luční	17	6	23
Cvrčilka zelená	16	7	23
Brhlík lesní	12	11	23
Strakapoud velký	17	4	21
Břehule říční	20	0	20
Lejsek šedý	15	3	18
Jiříčka obecná	15	2	17
Mlynařík dlouhoocasý	12	5	17
Sýkora babka	11	6	17
Špaček obecný	12	2	14
Cvrčilka říční	13	0	13
Krutihlav obecný	7	6	13
Konopka obecná	12	0	12
Sedmíhlásek hajní	9	2	11
Sojka obecná	6	2	8
Konipas horský	0	8	8
Rehek zahradní	3	4	7
CELKEM*	4 450	2 244	6 694

*součty zahrnují všechny odchycené druhy

Vyšší početnost odchycených dospělých jedinců byla v roce 2013 zaznamenána především u vrabce polního, rákosníka velkého, drozda zpěvného, pěnice hnědokřídla, cvrčilky slavíkové a pěnice pokřovní. Naopak u zvonka zeleného, sýkořice vousaté, cvrčilky zelené, slavíka modráčka, budníčka většího a strnada rákosního počty adultů proti průměru z předchozích pěti let zřetelně poklesly. Pokles početnosti zvonka zeleného je pravděpodobně následkem nízké hn. produktivity v předchozích letech a nelze vyloučit ani vliv úhynu na trichomonózu. Překvapivě se u naší populace zřejmě neprojevil vysoký úhyn drozdů zpěvných ve velmi chladném březnu 2013 a trend v posledních dvou letech ukazuje na vzrůstající početnost. Z dlouhodobějšího hlediska je dobře znatelný nárůst početnosti červenky obecné, rákosníka velkého a v posledních letech i pěnice černohlavé (2007–2013) a vrabce polního (2010–2013). Naopak klesající trend početnosti vykazuje pěnice slavíková, moudivláček lužní, strnad rákosní, cvrčilka zelená a strnad obecný. S opatrným optimismem můžeme hodnotit rákosníka zpěvného, kde po prudkém poklesu v letech 2004–2009 snad dochází k mírnému zvyšování početnosti. Podobná je situace i u pěnice pokřovní, kde početnost po propadu v letech 2004–2007 opět mírně narůstá.

Studené a deštivé počasí koncem května a v červnu se výrazně podepsalo na hnízdní úspěšnosti. Proti pětiletému průměru z let 2007–2011 došlo u většiny druhů k výraznému poklesu hnízdní produktivity (Tab. 3). Výrazný propad hnízdní úspěšnosti vli-

Tab. 3: Změny indexu početnosti vybraných druhů ptáků a hnízdní produktivity v rámci projektu CES v ČR mezi rokem 2013 a pětiletým průměrem z let 2008–2012 (prokazatelný významný podprůměr je znázorněn červeně a prokazatelný významný nadprůměr šedě).

Druh	Změna indexu početnosti ad. 2013/2008–12	Změna indexu hnízdní produktivity 2013/2008–12
Rákosník velký	+63,8%	-17,0%
Rákosník zpěvný	+17,2%	-19,9%
Rákosník obecný	+3,9%	-19,1%
Rákosník proužkovaný	-1,2%	-15,2%
Mlynařík dlouhoocasý*)	-13,9%	-24,4%
Zvonek zelený	-166,3%	-8,4%
Strnad obecný	-2,3%	-2,1%
Strnad rákosní	-22,2%	-27,3%
Červenka obecná	-18,5%	-14,1%
Ťuhák obecný	-3,7%	+5,0%
Cvrčilka slavíková	+26,8%	-22,9%
Cvrčilka zelená	-39,9%	+3,7%
Slavík obecný*)	+19,3%	+0,3%
Slavík modráček středoevr.	-32,4%	-12,1%
Sýkořice vousatá	-130,8%	-6,6%
Sýkora modřinka	-16,5%	-24,2%
Sýkora koňadra	+8,4%	-12,6%
Vrabec polní	+278,3%	-5,9%
Budníček menší	-10,5%	-8,7%
Budníček větší	-23,1%	-15,4%
Pěvuška modrá	+18,8%	-5,3%
Moudivláček lužní*)	-21,6%	+19,0%
Pěnice černohlavá	+4,0%	-11,2%
Pěnice slavíková	-15,6%	-12,5%
Pěnice hnědokřídla	+30,1%	-1,0%
Pěnice pokřovní	+24,8%	-9,9%
Kos černý	-11,7%	+0,7%
Drozd zpěvný	+44,4%	-17,0%

*) malý vzorek populace

vem nepříznivého počasí lze dobře ukázat na příkladu rákosníka proužkovaného na Žehuňském rybníku a Heřmanském stavu, tedy lokalitách s větší populací tohoto druhu. Jestliže v roce 2012 bylo na obou lokalitách chyceno 109 juv., v roce 2013 se na stejných stanovištích chytilo jen 20 juv! Zřetelně vyšší hnízdní úspěšnost byla zjištěna v roce 2013 jen u moudivláčka lužního. Zde je však vyhodnocení sporné pro velmi malý počet chytaných jedinců v posledních letech. Z dlouhodobějšího hlediska se zdá trend hnízdní produktivity u vybraných druhů poměrně stabilní s většími meziročními výkyvy. Určitý pokles hnízdní úspěšnosti lze pozorovat v posledních letech (2009–2013) snad jen u rákosníka proužkovaného. I v tomto případě je však znatelný pokles produktivity zatím neprůkazný.

Ze zajímavějších druhů byli v roce 2013 chyceni např. bukáček malý (2 ex. ryb. Řezabinec ryb., 1 ex. Heřmanský stav), písík obecný (1 ex. ryb. Řezabinec), datel černý (1 ex. Dolní Lutyně), žluna šedá (1 ex. Novozámecký ryb.), jiříčka obecná (10 ex. ryb. Řezabinec, 3 ex. Žehuňský ryb., 2 ex. Čekanice, 1 ex. Dubové Mlýny a 1 ex. Zadní Kopanina), konipas luční (21 ex. ryb. Labuť, 2 ex. Žehuňský ryb.), budníček lesní (2 ex. Záhlinice, 1 ex. Dubové Mlýny, 1 ex. Zadní Kopanina), bramborníček černohlavý (1 ex. Zeměchy), drozd kvíčala (1 ex. Vlčnov), ťuhýk šedý (1 ex. Vlčnov) či žluva hajní (2 ex. ryb. Baroch, 1 ex. ryb. Velký Košíř a 1 ex. Vlčnov). Poměrně vysoké

jsou počty chycených krutihlavů obecných (13 ex. na pěti lokalitách – 6 ex. Zadní Kopanina, 3 ex. Vlčnov, 2 ex. Chouč, 1 ex. Hledebe, 1 ex. Zeměchy) a cvrčilek říčních (13 ex. na sedmi lokalitách – 3 ex. Záhlinice, 2 ex. Heřmanský stav, 2 ex. ryb. Zbožňov, 2 ex. ryb. Velký Tisý, 2 ex. Zeměchy, 1 ex. Čekanice a 1 ex. Řečice). Naopak velmi nízký je počet chycených pěnic vlašských (4 ex. Zadní Kopanina) a hýlů rudých (5 ex. na třech lokalitách – 3 ex. Heřmanský stav, 1 ex. Postřekov a 1 ex. Lhotka u Mělníka). Rovněž počty odchycených sýkořic vousatých (87 ex. na třech místech – 64 ex. Heřmanský stav, 22 ex. Bohdanečský ryb., 1 ex. ryb. Velký Košíř) zůstávají daleko za maximy z let 2005–2009.

Projekt CES má dlouhodobý charakter a patří mezi priority kroužkovací stanice. Určitým problémem akce CES v České republice je nerovnoměrné rozložení odchytových lokalit. To se týká především Moravy, Českomoravské vrchoviny a západních Čech. Noví spolupracovníci jsou vždy vítáni. Pro akci CES je za určitých podmínek vhodná každá lokalita (bez ohledu na biotop), kde lze během jedné hnízdní sezóny chytit alespoň 100 ptáků. Důležité je však vytrvat a provádět akci na stejném místě alespoň 5 let po sobě.

Doufám, že stávající kroužkovatelé vytrvají a přidají se k nim i noví spolupracovníci. To se týká především Moravy, Českomoravské vrchoviny, západních a jižních Čech.

Projekt RAS

Projekt RAS pětiletý

Zdeněk Valeš | zetval@volny.cz

Již pátým rokem se řadí projekt RAS (Retrapping Adults for Survival – opakovaný odchyt dospělých jedinců ke zjištění míry přežívání) mezi monitorovací programy ptačích populací. Cílem projektu je získat dostatečné množství dat k vyhodnocení meziročního přežívání vybraných ptačích druhů.

Hnízdní sezónu mnoha ptačích druhů v roce 2013 poznamenala nepřítel počasí. Deštivý červen doprovázený citelným ochlazením a na mnoha místech i rozsáhlými povodněmi neumožnil pokračovat několika projektům z důvodu nezahníždění či neúspěšného odchytu dostatečného počtu dospělých jedinců. A tak musíme konstatovat, že v uplynulém roce bylo úspěšně dokončeno pouze 46 projektů oproti 56 předloňským. (Tab. 2) Zejména došlo k výraznému snížení počtu projektů u břehule říční, kdy bylo ukončeno z 9 loňských projektů hned 7. Na mnoha místech břehule nezahníždily vůbec z důvodu narušení hnízdních stěn.

Celkově se v roce 2013 do projektu RAS zapojilo 38 kroužkovatelů, kteří okroužkovali nebo zkontrolovali 2336 dospělých jedinců u 21 ptačích druhů (Tab. 1). Seznam druhů, u kterých byl nově zahájen projekt RAS, doplnil Petr Kunčík se svou studií jiříčky obecné, které se začal věnovat na Hodonínsku. Prvním rokem se mu podařilo odchytit 77 dospělých jedinců. Jiříčka obecná se, i díky metodice popsané v článku V. Jelínka na str. 6, jeví jako velmi perspektivní druh pro projekt RAS. Druhým novým druhem je rákosník zpěvný, který si zasloužil pozornost Karla Orta. Na buštěhradské haldě objevil populaci asi 50 párů, ze kterých se mu v prvním roce projektu podařilo okroužkovat 28 jedinců. Mezi nové projekty RAS řadíme i další studii věnovanou budníčku lesnímu, kterou přihlásil Jaroslav Kubíček, který se tak tomuto druhu věnuje již na 5 lokalitách. Dostatečný počet dospělých břehulí říčních se podařilo okroužkovat Petru Loudovi a Martině Fořtové ve strakonické pískovně. A posledním novým projektem byl v loňském roce projekt Víta Štancla u vlaštovky obecné v Cvrčovicích.

Tab. 1: Počty projektů a odchycených jedinců u sledovaných druhů v roce 2013.

Druh	Počet projektů	Okroužkování	Retrapy
břehule říční	3	943	85
rákosník velký	2	143	81
vlaštovka obecná	3	135	38
králíček ohnivý	5	146	4
cvrčilka zelená	8	113	18
budníček lesní	5	92	6
jiříčka obecná	1	77	-
šoupálek dlouhoprstý	4	52	22
krutihlav obecný	2	64	8
slípka zelenonohá	1	29	27
slavík modráček středoevropský	1	34	5
ledňáček říční	2	37	12
vrabec polní	1	28	6
lejsek bělokrký	1	17	13
rákosník zpěvný	1	28	-
rákosník proužkovaný	1	15	6
linduška lesní	1	13	4
cvrčilka říční	1	10	4
králíček obecný	1	8	2
budníček větší	1	8	-
bramborníček hnědý	1	1	2
CELKEM	46	1 993	343

Tab. 2: Přehled projektů u jednotlivých druhů.

pozn: soupis projektů podle čísel projektů je uveřejněn ve Zprávách RAS 2013

druh	číslo projektu	jméno kroužkovatele a místo projektu
slípka zelenonohá	54	Karel Pithart: <i>Praha-Troja (A)</i>
ledňáček říční	7, 8	Jiří Brožek: <i>Ploučnice (CL)</i> , Pavel Čech: <i>Podblanicko a okolí</i>
krutihlav obecný	14, 17	Jiří Vaník, Miroslav Horák: <i>Bílinsko (TP)</i> , Karel Pithart: <i>Chrást-Bříství (NB)</i>
králíček obecný	18	Zdeněk Valeš: <i>Lhenice (PT)</i>
králíček ohnivý	40, 41, 42, 48, 49	Martin Vavřík: <i>Sobotín (SU)</i> , Žďárský potok (BR), Zdeněk Valeš: <i>Lhenice (PT)</i> , Jiří Švejs: <i>Luby u Klatov (KT)</i> , Brnířov (DO)
břehule říční	4, 24, 65	J. Veselý, F. Novák, Z. Valeš, P. Kolman, J. Frenzl, J. Hejzlar: <i>Liteň (BE)</i> , Petr Heneberg, Josef Chytil: <i>Pouzdrany (BV)</i> , P. Louda, M. Fořtová: <i>Strakonice (ST)</i>
vlaštovka obecná	30, 31, 62	Václav Jelínek: <i>Vidlatá Seč (SY)</i> , Chotovice (SY), Vít Štanc: <i>Cvrčovice (PH)</i>
jiříčka obecná	66	Petr Kunčík: <i>Vnorovy-Liděřovice (HO)</i>
budníček větší	37	Jiří Vaník, Anna Pikešová: <i>Zabrušany (TP)</i> ,
budníček lesní	20, 21, 22, 32, 63	Jaroslav Kubíček: <i>Kunratický les (AA)</i> , <i>Praha-Komořany (AA)</i> , <i>Řevnice-Halouny (PZ)</i> , <i>Praha-Zbraslav (AA)</i> , <i>Praha-Chuchle (AA)</i>
cvrčilka říční	43	Lubor Urbánek: <i>Poděbradsko (NB)</i>
cvrčilka zelená	5, 16, 35, 36, 54, 55, 56, 58, 60	Jiří Sviečka: <i>Biskupice (ZL)</i> , Karel Pithart: <i>Chrást-Bříství (NB)</i> , <i>Praha-Císařský ostrov (A)</i> , <i>Praha-Dolní Chabry (A)</i> , <i>Praha-Dolní Počernice (A)</i> , <i>Lysá nad Labem (NB)</i> , Martina Hanzlíková: <i>Duchcov (TP)</i> , <i>Libkovic (MO)</i>
rákosník proužkovaný	46	Zdeněk Pletka: <i>Dívčice (CB)</i>
rákosník zpěvný	64	Karel Ort: <i>halda Buštěhrad (KL)</i>
rákosník velký	1, 38	P. Procházka, M. Požgayová, V. Jelínek: <i>Mutěnické a Hodonínské rybníky (HO)</i> , M. Hanzlíková, M. Horák: <i>výsypka Pokrok (TP)</i>
šoupálek dlouhoprstý	33, 34, 47, 50	Martina Hanzlíková: <i>Duchcov (TP)</i> , Jan Matouš: <i>Staré Nespeřice (KH)</i> , Miroslav Jelínek: <i>Praha-Modřany (A)</i> , Jakub Hlaváček: <i>Týniště nad Orlicí (RK)</i>
slavík modráček	61	Miroslav Horák, Martina Hanzlíková, Anna Pikešová, Jiří Vaník: <i>Bílinsko (TP)</i>
bramborníček hnědý	6	Jiří Brožek: <i>Hvězdov (CL)</i>
lejsek bělokrký	11	Jan Strítěský: <i>VV Dědice (PV)</i>
vrabec domácí	12	Vojtěch Volf: <i>Dobruška (RK)</i>
linduška lesní	44	Tomáš Brinke, Tereza Petrusková: <i>V. Chlumec (BE)</i>

V loňském roce úspěšně pokračovaly projekty u rákosníka velkého, vlaštovky obecné, cvrčilk zelené, šoupálka dlouhoprstého a slípky zelenonohé. Kroužkovatelům se podařilo odchytit velké počty dospělých jedinců a zároveň kontrolovat i dostatečné množství retrapů z minulých let, což je důležitý podklad pro statistické vyhodnocení. Přes poměrně vysoké počty okroužkovaných jedinců u králíčka ohnivého, budníčka lesního a krutihlava obecného jsou počty retrapů v loňském roce velmi nízké. Je pak otázkou, zda je to nízkou fidelitou uvedených druhů či nevhodně zvolenou odchytovou metodou. Doufejme, že kroužkovatelé sledující tyto druhy vytrvají, a jejich práce přinese odpovědi. Dostatečné počty odchycených dospělých jedinců jsou i u studií věnované slavíku modráčku středoevropskému, ledňáčku říčnímu, lejsku bělokrkému a vrabci polnímu. U lejska bělokrkého, kterému se již pátým rokem v rámci projektu RAS věnuje s velkou pečlivostí Jan Strítěský, se podařil první výpočet meziročního přežívání. Výsledky jsou podrobněji popsány ve Zprávách RAS č. 5. Krátce lze zmínit, že hodnota přežívání je poměrně stabilní a je podobná výsledkům studií u příbuzného lejska černohlavého ve Velké Británii.

Další druhy sice splňují podmínku Kroužkovací stanice NM o odchytu minimálně 10 samců během hnízdní sezóny v jednom projektu, ale bohužel pro vyhodnocení je to velmi málo. Pro kvalitní statistické vyhodnocení je nutné odchytit během sezóny ideálně 30–50 jedinců. Řešením může být buď rozšíření lokality a zvýšení

počtu odchytávaných jedinců v rámci jednoho projektu nebo zvýšení počtu míst, kde bude probíhat projekt RAS pro daný druh. Rád bych proto požádal kroužkovatele, kteří uvažují o zapojení do projektu RAS, aby si, pokud je to v jejich možnostech, vybrali druh, u něž byla již studie RAS zahájena, a nebo druh, u kterého je v jejich silách okroužkovat 30–40 jedinců během hnízdní sezóny. Vedle počtu každoročně odchycených jedinců je nutno také kriticky zhodnotit množství kontrolovaných ptáků. RAS u druhů, u kterých se nedaří zpětně kontrolovat okroužkované jedince, postrádá smysl. U projektů, které mají problém se zpětnými odchty, je nutno posoudit, zda se tak děje z důvodu špatné metodiky, nebo díky nízké fidelitě dospělých ptáků. Pokud se však počet zpětných odchytů nepovede navýšit, je nutné takový projekt vyřadit z RASu.

Na závěr bych chtěl poděkovat všem kroužkovatelům za jejich dosavadní kroužkovací úsilí a věřím, že i v příštích letech bude projekt RAS získávat na důležitosti díky přínosu pro pochopení populační dynamiky u sledovaných druhů. Toho však dosáhneme pouze pokračováním v dosavadní práci a získáním velkého počtu podkladů pro vyhodnocení celého projektu. Případným zájemcům doporučuji k prostudování Zprávy RAS č. 5, které se analýze přežívání věnují podrobněji a vyšly na konci března. Jsou dostupné na stránkách společnosti (<http://www.czechringing.com>), případně je na vyžádání zašlu mailem.

Odchyt jiříček za pomoci „podběráku“

Václav Jelínek | vasekjelinek@gmail.com

Přestože je dle Atlasu hnízdního rozšíření ptáků ČR početnost jiříčky obecné dvakrát větší než příbuzné vlaštovky obecné, na počtu okroužkovaných ptáků se tento fakt příliš neprojevuje, neboť na jednu okroužkovanou jiříčku připadá přibližně dvacet okroužkovaných vlaštovek. Tento rozdíl je dán především snadností odchytu vlaštovek na hromadných nocovištích v rákosinách. Dovolím si ovšem tvrdit, že alespoň z části je způsoben i daleko obtížnějším odchycem jiříček na hnízdišti. V tomto článku bych rád představil metodu, která odchyt jiříček právě na hnízdišti velice zjednodušuje a kterou již několik let s úspěchem používám. Jedná se o odchyt u hnízd do „podběráku“.

Na možnost odchytu jiříček tímto způsobem jsem narazil při prohlížení blogů britských kroužkovatelů (<http://btoringing.blogspot.cz/>). Na jednom z nich jsem objevil článek právě o odchytu jiříček, který provádí skupina kroužkovatelů v rámci projektu RAS pomocí „podběráků“ (<http://eastnorfolkkringinggroup.blogspot.cz/2011/06/house-martins.html>). Metoda mě zaujala tak, že jsem hned v zimě „podběráky“ vyrobil a na jaře vyzkoušel. Nejedná se o žádné složité zařízení. Obroučku jsem vyrobil ze silnějšího pogumovaného drátu, který se ovšem dá dobře ohýbat. Síťovinu jsem použil ze staré sítě, u které jsem vyspravil díry. Důležité je, aby na drátu nevznikaly otřepy, nebo ostré hrany, aby se síťovina zbytečně netrhala. Všechna taková místa jsem proto obalil izolační páskou. V průměru mají „podběráky“ 40–50 cm, což je podle mě ideální velikost. Podběrák používám společně s klasickými skládacími tyčemi pro odchyt. Jsou duté, což umožňuje „podběrák“ zasouvat dovnitř. Je ovšem možné použít i jakýkoliv jiný typ materiálu.

A jak se chytá? Velice jednoduše. Když jiříčka vletí do hnízda je třeba hnízdo a hlavně vletový otvor rychle přiklopit podběrákem. A pak stačí jen čekat. Někdy pár vteřin, jindy pár minut. Ale čekání se vyplatí, neboť jiříčka nakonec vždy vykukne z hnízda a vyskočí ven přímo do „podběráku“. Aby vše fungovalo takto hladce, je nut-

né splnit tři základní podmínky: 1) síťovina musí být dostatečně jemná, aby se ptáci při výletu nebáli, 2) „podběrák“ je nutné „naohýbat“ tak, aby dobře kopíroval okolí hnízda a neumožňoval jiříčkám uletět nějakou škvírou mezi ním a zdí, 3) je třeba být trpělivý a nevzdat někdy opravdu zdoluhavé čekání na to, až jiříčka konečně vyletí ven. Někdy tomu lze pomoci lehkým poškrábáním okolí hnízda, jindy nezbude než čekat.

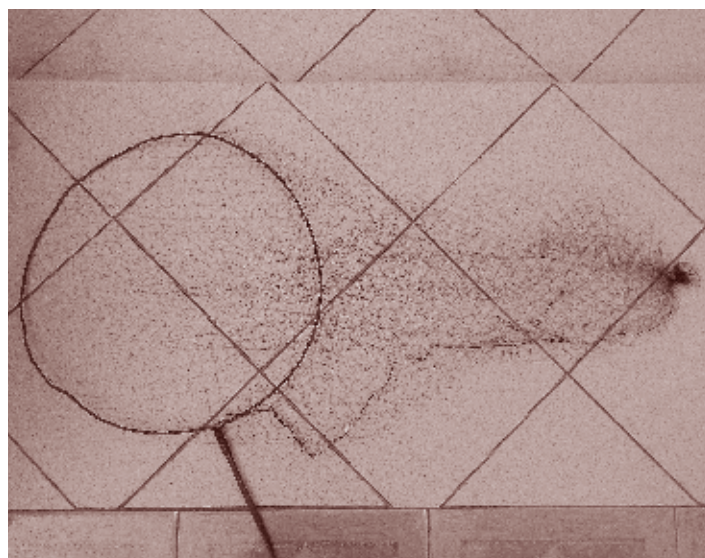
Odchyty je nejlépe provádět v době, kdy celý pár zaletuje do hnízda, tedy tehdy, kdy jsou krmena malá mláďata do cca šesti dní. Čím jsou mláďata starší, tím méně za nimi starí ptáci do hnízd chodí, krmí je ve vletovém otvoru a odchyt je pak již prakticky nemožný. Dobře se také chytá během inkubace, ale i před snášením vajec je možné být úspěšný. Já osobně takto jiříčky doplňkově chytám při odchytu vlaštovek. Ze zkušeností mohu říct, že nejlépe se pomocí „podběráku“ chytají jiříčky u soliterních hnízd, nebo tam, kde jich nehnízdí příliš mnoho na jednom místě. V těchto případech mám úspěšnost vždycky 100 %. Ve větších koloniích to tak jednoduché není, neboť jiříček tam létá kolem hnízd velké množství, často v okamžiku, kdy stojíme s „podběráky“ pod hnízdy, a po několika úspěšném odchytu se ostatní ptáci začnou bát a do hnízd přestanou létat. To je třeba odchyt ukončit, ptáky okroužkovat a zkusit štěstí zase někdy jindy. V těchto případech se mi osvědčilo, nakreslit si plánec hnízd a ke každému z nich jednoduše doplňovat chycené ptáky, abych při následujícím odchytu chytil jen u těch hnízd, kde jsem nebyl úspěšný. Samotným ptákům tento způsob odchytu nijak nevadí a ihned po okroužkování se ochotně vrací do hnízd. Je ovšem třeba ptáky rušit co nejméně, a proto provádím odchyt na stejném místě minimálně v týdenním intervalu.

Odchyt jiříček obecných do „podběráku“ velice doporučuji všem kroužkovatelům nejen proto, že je účinný a nenáročný na vybavení, ale i proto, že je zároveň velmi pohodlný. V kombinaci s odchycem do nárazových sítí pak činí jiříčku velmi vhodným druhem pro projekt RAS.

Odchyt jiříček pomocí „podběráku“.

Foto: V. Jelínek

Obroučka „podběráku“ je ze silného pogumovaného drátu, který se dobře tvaruje. Průměr „podběráku“ je 40–50 cm. Foto: V. Jelínek

Sledování migrace hýlů rudých za použití geolokátorů

Petr Klvaňa, Jaroslav Cepák, Tomáš Albrecht, Pavel Munclinger, Petr Šurulinkov

Hýl rudý (*Carpodacus erythrinus*) obývá rozsáhlý areál zahrnující východní a střední Evropu a podstatnou část Asie. Většinu areálu osidluje poddruh *C. e. erythrinus*, kavkazský region a pravděpodobně i izolované lokality na Balkánském poloostrově pak *C. e. kubanensis*, další poddruhy žijí dále v asijských horách. Expanze druhu do Evropy proběhla teprve v 19. a 20. století (od 40. let 20. století obsadil Skandinávii a od roku 1960 region střední Evropy). Na našem území začíná pravidelně hnízdit na začátku 70. let 20. století (první hnízdění bylo prokázáno v roce 1962 na rybnících u Tovačova).

Jako jeden z mála příslušníků čeledi pěnkavovitých je hýl rudý přísně tažným druhem. Na naše území přilétá v druhé polovině května a hnízdiště opouští patrně již na přelomu července a srpna. Je také jedním z mála evropských pěvců, který zimuje v Asii. Potenciální zimoviště zahrnují širokou oblast od Íránu a Iráku přes Indii až po západní část Číny. Ojedinělá pozorování pocházejí také z Arabského poloostrova a severovýchodní Afriky. Přesnější lokaci zimovišť evropské populace zatím nebylo možné určit, neboť chybí nálezy kroužkovaných hýlů ze zimního období. Dosavadní výsledky od jedinců kroužkovaných v Evropě zahrnují pouze nález dánského ptáka z 24. srpna z Iránu nedaleko Perského zálivu, nález švédského hýla z jarního tahového období v Ázerbájdžánu a nález norského jedince z Uzbekistánu (měsíc nálezů neznámý).

Na území ČR nepatří hýl rudý mezi početně kroužkované druhy, ročně se označí pouze 100 až 150 jedinců. Většina zpětných odchytů pochází z hnízdních lokalit, nálezy odhalující tahovou trasu naší populace zcela chybí. Z těchto důvodů jsme se rozhodli pro mapování tahových tras a zimoviště využít tzv. geolokátory. Začali jsme v roce 2011 na dvou lokalitách v ČR – Vltavském luhu na Šumavě a meandrech Svatky na Českomoravské vysočině. Značení byli pouze červeně zbarvení (+2K) samci, kteří (podle výsledků kroužkování) mají vyšší vazbu k hnízdišti. V letech 2011 až 2013 jsme označili celkem 21 samců na Šumavě a 28 samců na Vysočině. V roce 2012 se nám povedlo zpětně odchytit pouze jednoho samce na Šumavě. V tomto případě však geolokátor švýcarského výrobce (Vogelwarte Sempach) nebyl funkční a neobsahoval žádná data. Proto jsme v roce 2012 začali používat geolokátory britské výroby (British Antarctic Survey). V roce 2013 jsme odchytily dva samce s geolokátory – po jednom z každé lokality. Přístroje pracovaly bezchybně, a tak jsme mohli přistoupit k první základní analýze dat. Již údaje o odletu z hnízdiště ukázaly, že u hýla rudého mohou být poměrně velké individuální rozdíly v jeho načasování: šumavský pták opustil lokalitu již 22.–23.7., kdežto samec z Vysočiny až 7.–8. 8., tedy o 14 dní později. Obě tahové trasy byly překvapivě podobné – samci nejprve letěli severovýchodním směrem do jižního Polska a odtud pokračovali přes Ukrajinu a Rusko přímo na východ do Kazachstánu. Na území Kazachstánu se stočili na jih a pokračovali přes Uzbekistán a Tádžikistán do Pákistánu a dále na indický subkontinent, kde zimovali. Zajímavé je, že oba samci dosáhli hranice Indie na přibližně stejném místě a ve stejnou dobu (4.–9. 9.). Trasu dlouhou cca 6 200 km tak urazil samec z Vysočiny za necelý měsíc. Průběh tahu byl u obou jedinců podobný, i když samec ze Šumavy se déle zdržel v oblasti na pomezí Ukrajiny a Běloruska. Přelet na území Kazachstánu byl poměrně rychlý, ale v další fázi již samci tolik nespěchali. Zajímavý je také fakt, že obě zimoviště od sebe dělilo přibližně 600 km.

Nespokojili jsme se pouze s výzkumem na našich domácích lokalitách, ale rozhodli jsme se označit i hýly rudé patřící k poddruhu *C. e. kubanensis*, hnízdící v malé, teprve nedávno objevené subpopulaci v pohoří Pirin v jihozápadním Bulharsku. Díky spolupráci s dr. Petrem Šurulinkovem z Přírodovědného muzea

v Sofii se v roce 2012 podařilo označit osm samců. K našemu velkému překvapení se v roce 2013 povedlo odchytit hned tři samce s funkčními geolokátory! I u těchto ptáků byla poměrně výrazná variabilita v odletu z lokality – nejčasnější odlet spadl do období 21.–22.7. a poslední samec opustil lokalitu až 15.–16.8.

Jak funguje geolokátor

Pro sledování většiny druhů pěvců je nutné použít velmi lehké zařízení, které by pro označené ptáky nepředstavovalo handicap. Výzkumníci při konstrukci geolokátoru postupovali jednoduše a ze sledovacího zařízení vyndali nejtěžší část, kterou je baterie zajišťující komunikaci vysílače se satelitem (přijímačem). Tím získali zařízení, jehož hmotnost se pohybuje na hranici 0,5 gramu. Zmenšení baterie však způsobilo také komplikaci – a to, jak se k zaznamenaným datům dostat. Na rozdíl od satelitního či GPS vysílače musíme v případě geolokátoru sledovaného jedince po návratu na hnízdiště znovu odchytit. A jaká data dostaneme? Na rozdíl od satelitních a GPS vysílačů, které zaznamenávají a vysílají přímo údaje o poloze, jsou v případě geolokátorů zaznamenávanými údaji datum, čas a intenzita světla. To stačí k získání dvou základních údajů pro určení polohy – délky dne a času místního poledne resp. půlnoci. Jelikož délka dne se mění se zeměpisnou šířkou a čas se zeměpisnou délkou, jsme schopni pomocí geolokátoru určit polohu jedince s maximální přesností ± 100 km. Z principu detekce polohy vyplývá, že analýzu dat značně komplikuje oblast kolem rovníku, kde jsou minimální rozdíly v délce dne a také období jarní a podzimní rovnodennosti. Přesnost měření také závisí na prostředí, v němž se sledovaný jedinec vyskytuje – např. hory nebo hustá vegetace přesnost lokace výrazně snižují.

Hýl rudý s nasazeným geolokátorem švýcarské výroby.

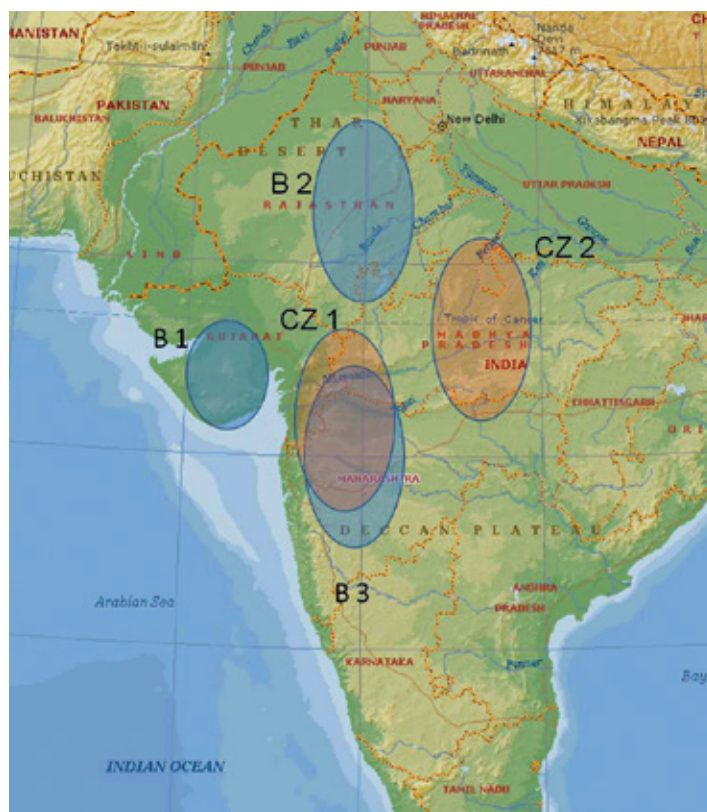
Foto: J. Cepák

Samec, který odletěl jako první, také nesměřoval jako zbývající dva přímo do Turecka, ale letěl severovýchodním směrem podél pobřeží Černého moře. V oblasti Krymu pak pravděpodobně přeletěl moře a pokračoval jako jeho dva soukmenovci. Ti pravděpodobně kopírovali trasu šíření poddruhu z Kavkazu, když po přeletu Turecka se dále zdrželi na pomezí Ázerbajdžánu a Íránu a pokračovali dále ke Kaspickému moři. Po jeho pobřeží dolétli až do Turkmenistánu a odtud pokračovali do Indie. I jejich zimoviště byla vzájemně izolována, ale v jednom případě se překrývala se zimovištěm samce z Vysočiny. Z důvodu dosažení co nejmenší hmotnosti geolokátorů byla výdrž baterie omezena pouze na 10 měsíců a proto, bohužel, nemáme k dispozici data o zpáteční cestě na hnízdiště.

Využití nové technologie tak umožnilo poprvé podrobně zmapovat migrační trasy dvou evropských poddruhů hýla rudého včetně jejich zimovišť. Výsledky potvrdily, že migrace hýlů rudých je poměrně rychlá a ptáci jsou během několika dnů schopni překonat značné vzdálenosti. Překvapivá je i shodná oblast zimoviště pro dvě geograficky a morfologicky odlišné populace. Tento výsledek naznačuje, že oblast zimovišť evropských populací bude pravděpodobně mnohem menší, než se předpokládalo.

Poděkování:

Náš velký dík patří všem kolegům, kteří se účastnili odchytů a značení hýlů rudých – Janě Kristianové, Daně Rymešové, Jaromíru Čejkovi, Michaelu Fialovi, Františku Příhodovi a Jiřímu Necidovi (odchyty na Vysočině) a Jaroslavu Jelínkovi a Prokopovi Pithartovi (odchyty na Šumavě). Článek vznikl za podpory ESF OPVK, projektu Věda všemi smysly reg. č. CZ.1.07/2.3.00/35.0026 (Tento projekt je spolufinancován Evropskou unií a státním rozpočtem České republiky).

Zimoviště sledovaných hýlů rudých: CZ1 – samec z lokality Milovy, CZ2 – samec z Vltavského luhu, B1–3 – samci z bulharské lokality.

Migrační trasy sledovaných samců hýla rudého. Červeně jsou vyznačeny lokace z měsíce července, žlutě ze srpna a oranžově ze září. Vyznačená cesta na zimoviště je pouze orientační. Lokace jedince během tahu je velmi nepřesná z důvodu častých přesunů. Přesnější lokaci jedince získáme pouze pokud se samec zdrží na jednom místě pět a více dní.

Samec z lokality Milovy (CZ1).

Samec z Vltavského luhu (CZ2).

Samec z bulharské lokality (B2).

Samec z bulharské lokality (B3).

Ornitologický stacionár Drienovec

Milan Olekšák | milan.oleksak22@gmail.com

Je neformálnym zoskupením ornitológov – krúžkovateľov a ich priateľov, ktorí od roku 1998 nepravidelne a od roku 2006 systematicky a štandardizovanou metodikou odchyťávajú a značia vtáky na jednom mieste západne od obce Drienovec. Lokalitou je mokraď vytvorená krasovou vyvieracou pod úpäťm Jasovskej planiny v Slovenskom krase. Prvý odchyt vtákov bol realizovaný 25. apríla 1998. V nasledujúcich mesiacoch a rokoch sem prichádzali krúžkovatelia zväčša na jeden deň až víkend príjemne stráviť čas. Myšlienka systematického výskumu a zberu údajov sa naplnila po ôsmich rokoch. Ako vzor nám slúžili hlavne blízke maďarské stacionáre ktoré pracovali počas migrácie nepretržite každý deň. U nás to dovtedy bola nepredstaviteľná utópia nielen z hľadiska logistiky, ale aj z hľadiska zabezpečenia základných potrieb ako sú krúžky a siete. Osemročné skúsenosti s krátkodobými odchytmi boli dostatočné na zistenie pomerov na sledovanej lokalite. Jadro tímu, ktorí tvorili štyria krúžkovatelia bolo konfrontované otázkou ako ďalej zmysluplne tráviť čas odchytmi na tejto lokalite?

Prebehla interná diskusia, ktorej výsledkom bolo štandardizovanie odchytov, prihlásenie sa k medzinárodným programom a spracovanie interných pokynov vrátane zodpovednosti krúžkovateľov za dodržiavanie metodiky odchytov, zberu, spracovania a odovzdávania údajov. Od roku 2006 sme začali s hniezdnyimi odchytmi v rámci programu CES a s jesennými odchytmi ktoré trvajú vždy kontinuálne 84 dní (podľa manuálu SEENU). V roku 2008 sme pridali jarne odchty (35 dní) a od roku 2010 januárové odchty na prezenciu zimujúcej populácie. V súčasnosti sme jediným dlhodobým fungujúcim stacionárom na Slovensku.

Lokalizácia: 48°36'58.5"N, 20°54'54.2"E

Orograficky: Slovenský kras,

Chránené územie: Chránené vtáčie územie Slovenský kras,

Katastrálne územie: Drienovec, okres Košice okolie, Košický kraj, Slovensko.

Ciele stacionára

Ambíciou stacionára je sledovanie dlhodobých trendov populácií vtákov nielen hniezdných ale aj migračných. Sledovanie niektorých kvalitatívnych kritérií u hniezdných populácií ako podklad pre posudzovanie a vyhodnocovanie priaznivých stavov populácií (*Lanius collurio*, *Sylvia nisoria*, *Ficedula albicollis*) v Chránenom vtáčom území Slovenský kras. Tým, že je označená miestna hniezdna populácia, je možné sledovať časovanie, prilety a odlety miestnych populácií (adultov i juvenilov) bežných druhov vrátane odpovede na otázku kto a ako početne zostane zimovať.

Ročne sa zozbiera na stacionári priemerne 13 tisíc údajov o označených jedincoch a údaje priemerne o 3 tisíc jedincoch, ktoré sú opakovane kontrolované po 1 a viac dňoch, mesiacoch a rokoch. Biometrické údaje sa zbierajú v hniezdnom období a v prípade vzácnych taxónov. Údaje sa poskytujú v databázovej forme krúžkovateľskej centrále a SOS/BLS na ochranárske účely rovnako tak Štátnej ochrane prírody SR.

Do konca roku 2013 tu bolo okružkovaných 132 378 jedincov 121 druhov. Z toho bolo do roku 2002 okružkovaných 8560 jedincov s označením česko (slovenskej) centrály PRAHA. Zatiaľ posledným kontrolovaným jedincom z tejto skupiny je samička *Fringilla coelebs* (S197273) kontrolovaná po 3253 dňoch opätovne na stacionári v roku 2011. Odchyty sa cielene zameriavajú na spevavce, dätle a dravce. V prípade ostatných taxonomických skupín ide zväčša o necielený odchyt. Z faunistického hľadiska bol významný odchyt nového druhu pre Slovensko – *Prunella atrogularis* (30.10. 2010). Z ochranárskeho hľadiska sme zaznamenali vyhynutie populácie *Locustella fluviatilis* na lokálnej úrovni. Tento druh tu bol pravidelným hniezdičom do roku 2008.

Odchyty:

- jarná migrácie 35 dní (22. marec–25. apríl), priemerne 2 450 jedincov
- jesenná migrácia 84 dní (14. august–5. november), priemerne 10 240 jedincov
- CES (máj–júl), 9 odchytov, priemerne 800 jedincov
- zimné odchty (január 3–4 odchty)

Logistika a materiálne zabezpečenie

Od vzniku stacionára doteraz väčšina aktivít je financovaná z vlastných zdrojov krúžkovateľov. Materiálne i technické vybavenie občas získavame z rôznych grantov a projektov. Čiastočne niektoré aktivity pokrývame v spolupráci so Štátnou ochranou prírody SR (hlavne manažmentové aktivity, tľmenie sukcesie) a Slovenskou ornitologickou spoločnosťou/BirdLife Slovensko. Zmluvne je vyriešená dohoda o výskume na konkrétnej parcele s užívateľom pozemku. Pracujeme približne na ploche 3 ha, kde sú rozmiestnené odchytové línie, počas migrácie je exponovaných 405 metrov sietí na spevavce a vždy jedna sieť na dravce. Počas hniezdneho obdobia používame 172 metrov sietí. Odchytové línie sú vždy rovnaké. V táboře je umiestnený jeden veľký pracovný stan a jeden obytný prívies na ubytovanie. Logistika obsluhy sietí je zostavená z dvoch okruhov pre dvoch obsluhujúcich a ich celková dĺžka je cca 1700 metrov. Počas migrácie sa pracuje celý deň, siete sa uzatvárajú len počas nepriaznivého počasia a na noc.

V súčasnosti pracuje na stacionári 10 krúžkovateľov. Ide o tímovú systematickú prácu, preto najväčším problémom je disciplína, hlavne čo sa týka včasného odovzdávania údajov. Stručné informácie o dianí na stacionári zverejňujeme na našej domovskej stránke www.vtaky.sk. Údaje vkladáme do databázy slovenskej krúžkovateľskej centrály. Podarilo sa nám zhromaždiť všetky údaje o okružkovaných jedincoch od začiatku odchytov. V súčasnosti spracovávame údaje o opakovaných odchytov, ktorý je viac ako 30 tisíc. Celkové priame náklady na ročný chod stacionára sú priemerne 3 tisíc Eur.

Tab. 1: Počty okružkovaných jedincov pre najpočetnejšie druhy v rokoch 1998–2013.

Druh	Počet
<i>Sylvia atricapilla</i>	25 083
<i>Erithacus rubecula</i>	23 588
<i>Phylloscopus collybita</i>	11 777
<i>Parus caeruleus</i>	6 292
<i>Parus major</i>	5 714
<i>Turdus merula</i>	5 144
<i>Fringilla coelebs</i>	4 985
<i>Prunella modularis</i>	4 258
<i>Hirundo rustica</i>	3 699
<i>Turdus philomelos</i>	3 494
<i>Phylloscopus trochilus</i>	3 133
<i>C. coccythraustes</i>	2 688
<i>Muscicapa striata</i>	2 423
<i>Sylvia communis</i>	2 376
<i>Troglodytes troglodytes</i>	1 965
<i>Emberiza citrinella</i>	1 941
<i>Carduelis chloris</i>	1 869
<i>Delichon urbica</i>	1 655
<i>Aegithalos caudatus</i>	1 637
<i>Sylvia curruca</i>	1 632
<i>Carduelis carduelis</i>	1 579
<i>Sylvia borin</i>	1 523
<i>Carduelis spinus</i>	1 297
<i>Regulus regulus</i>	1 235
<i>Pyrrhula pyrrhula</i>	1 117

Na lokalite bola odchytená (30.10. 2010) *Prunella atrogularis* (pěvuška černohrdlá). Išlo o prvý odchyt na území Slovenska.

Foto: P. Pjenčák

Jak a proč se věnovat kroužkování lejska malého

Daniel Křenek | dendrocopos@seznam.cz

Róbert Špilák | robertspilak@seznam.cz

Lejsků malých je velmi málo kroužkovaný druh. Od roku 1934 bylo dle zprávy Kroužkovací stanice (Cepák & Klvaňa 2013) okroužkováno do roku 2012 pouhých 646 ptáků. Ročně je odchyceno většinou do 10 jedinců a lokality nejsou stabilně sledovány. Chybí tak základní informace o fungování jednotlivých populací především v Ptačích oblastech, kde je lejsků malých předmětem ochrany. Velmi málo víme o věrnosti hnízdišti, velikosti okrsků, přežívání dospělců apod.

Dlouhodobý výzkum v Ptačí oblasti Beskydy a Horní Vsacko (Křenek 2006, Křenek & Pavelka 2012) prokázal, že jsou lejsky každoročně obsazovány stejné lokality a jen v malé míře se objevují v jiných porostech. Lejsci tak využívají pouze omezenou část z celkového množství potenciálně vhodných biotopů v obou studovaných Ptačích oblastech. Chybí však informace, zda stejní jedinci obsazují každoročně již známá teritoria, nebo jde o jejich potomky, nebo o ptáky ze zcela jiných oblastí. Spekulace se vedou také o tom, kam se ptáci přemístí, dojde-li k negativnímu zásahu do biotopu např. po vykácení porostu. Velkou neznámou je absence znalostí o zimovištích naší populace a tahových zastávkách a ohrožujících faktorech během tahu a zimování. Z uvedených důvodů jsme se rozhodli věnovat kroužkování tohoto druhu v Beskydech s tím, že v roce 2014 bude probíhat i barevné značení ptáků. S prvními odchyty jsme začali v roce 2012 a doposud bylo v Beskydech okroužkováno 15 lejsků malých (14 samců a 1 samice).

Jak chytat lejsky malé

Lejsků malých je řídce hnízdící druh obývajících především horské polohy, a jeho odchyt je proto poměrně náročný. Při odchytu lejsků musíme počítat s tím, že kroužkovatel nachodí v náročném terénu hodně kilometrů, a při tom za den chytne maximálně několik ptáků. To je zřejmě důvodem, proč se většina kroužkovatelů tomuto druhu nevěnuje. Základem pro úspěšný odchyt je rychle zvolit správné místo pro odchyt a rychle postavit síť. Při dlouhé manipulaci se sítí v hnízdním teritoriu samec často odlétne a pokus o odchyt je pak většinou neúspěšný. Proto je nutno nosit si veškerou výbavu s sebou tj. především tyče na síť a kotvící kolíky. Nám se osvědčily hliníkové tyče z obyčejných dutých trubek délky 2 m, které se dají koupit běžně např. v OBI. Tyč na síť jsme sestrojili z trubek dvojího průměru 15 a 12 mm. Do větší trubky se zasouvá trubka menší, takže vzniká teleskopická tyč výšky téměř 4 m. V obou tyčích jsou vyvrtány otvory a po vysunutí tyčí na potřebnou výšku se tyče proti zasunutí zajistí hřebíkem nebo šroubem s kontramatkou. Vhodné jsou také tyče vyrobené z více kovových lyžařských hůlek zasunutých do sebe. Výhodou těchto tyčí je jejich velká pevnost a dobře se zapichují i do kameňaté půdy. Další důležitou věcí jsou kotvící kolíky k vypnutí sítě. Nám se osvědčily hřebíky 250 mm dlouhé, které lze bez problému zatlouct i do tvrdé půdy. Do terénu je vhodnější nosit 5 hřebíků, z toho 4 už s namotanými provazy. Nejde-li zapíchnout tyč do země (většina případů), pak se hřebíkem udělá díra pro vsunutí tyče.

Nejvhodnější dobou pro odchyt je první a druhá dekáda května. V této době samci intenzivně obhajují teritorium, jsou snadno zjistitelní a velmi dobře reagují na nahrávku. Při odchytu je důležité síť postavit co nejblíže zpívajícího samce a v co nejkratší době. Tam, kde je přirozené zmlazení, je třeba síť umístit v místech, kde zmlazení dosahuje přibližně výšky sítě nebo je o něco nižší. Síť umísťujeme tak, aby se pokud možno nemusely řezat žádné větve a upravovat terén. V běžných hospodářských lesích obvykle žádné zmlazení není a lejsci při provokaci na nahrávku létají pouze vysoko v korunách stromů. Pak je třeba vybrat místo, kde jsou na stromech aspoň nějaké větve rostoucí co nejnižší nad zemí. Ideální je nalézt dva takové stromy a síť umístit mezi ně, a to blíže ke stromu, který má větve níže. Když se takové stromy podaří

najít, pak lejsků při hledání soka létá mezi stromy a usedá i na nejnižší větve a je pravděpodobné, že se chytí. Je-li pouze jeden strom s nízko rostoucími větvemi, pak druhý nahradíme tím, že vytvoříme umělý posed z dlouhých i suchých větví, které opřeme o strom. Při odchytu je důležité přiblížit se co nejvíce k pomyslnému středu teritoria.

Při odchytu jsme přehrávací zařízení umístili na zem do středu sítě. K přehrávání hlasu používáme diktafon DM 650 v kombinaci s bedničkami Hama o výkonu 5W. Ještě než začneme chytat, pokusíme se zpívajícího samce nahrát. Během odchytu používáme nejprve cizí hlas, a pokud samec nejvíce o nahrávku velký zájem, přehráváme jeho hlas, což se ukázalo jako efektivní. Ne vždy se však podaří získat kvalitní nahrávku. Nechytíme-li jedince do cca 15 min, je třeba síť vzít a přesunout jinam. Ideální doba pro odchyt je brzy ráno nebo vpoledvečer, kdy zpravidla nefouká vítr a nesvítí slunce do sítě. Chytat je možné i přes den, ale za podmračeného počasí. Je-li jasno a svítí slunce, je síť vidět, neboť v lesním porostu je síť zvýrazněna prosvítajícím sluncem skrz koruny stromů a vzniklými kontrasty světla a stínu. Pro odchyt jsme používali 12 metrovou polyesterovou síť s oky 19 mm. Úspěšnost odchytu se nám podařilo zvýšit na 80 %, což je už poměrně dobrý výsledek. Ve dvou případech se nám se samcem povedlo odchytit i samici (jedna ze samic ze sítě později vypadla). Ptáci nejsou během odchytu příliš plaší, a pokud je kroužkovatel v klidu nemusí se od sítě vzdalovat na více než 30–50 m.

Ačkoliv se nám podařilo prozatím odchytit pouze malý počet jedinců, získali jsme alespoň několik zkušeností s odchycem tohoto druhu a dokonce kroužkování již přineslo i první zajímavé výsledky. Cílem tohoto příspěvku bylo zvýšit zájem o tento druh mezi kroužkovateli a předat i těch několik málo zkušeností. Lejsků malých si určitě pozornost zaslouží nejen mezi kroužkovateli, ale především v ochranné přírodě. Pro jeho ochranu však může svými poznatky významně přispět právě kroužkování.

Literatura:

KLVAŇA P., CEPÁK J., (2013): Zpráva kroužkovací stanice Národního muzea za rok 2012. *Kroužkovatel* 16: 1–24.

KŘENEK D. (2006): Vymezení jádrových území a navržení přírodně blízkého hospodaření v lesních s ohledem na zachování ptačích druhů jako předmětu ochrany v ptačích oblastech Horní Vsacko a Beskydy, Arion, Sdružení dep. in CHKO Beskydy.

KŘENEK D., PAVELKA J., (2012): Vymezení nových maloplošně chráněných území v Ptačí oblasti Horní Vsacko a zhodnocení významu klíčových lesních porostů a komplexů pro kritériové a zvláště chráněné druhy ptáků, ZO ČSOP Orchidea Valašsko, dep in CHKO Beskydy

Odchycený samec lejska malého.

Foto: R. Špilák

Proč sledovat pelichání našich druhů – a jak na to

Karel Pithart | pith@volny.cz

K sepsání tohoto článku mne vedla skutečnost, že osobní znalost pelichání je mezi kroužkovateli na obecně nízké úrovni. Když jsem se zamýšlel, proč tomu tak je, dospěl jsem k závěru, že zřejmě ze dvou důvodů, shrnutelných do jediné věty. **Běžný kroužkovatel pokládá sledování pelichání za velmi náročnou a speciální činnost, jejíž výsledek není jednoduše a okamžitě využitelný.** V následujícím textu se pokusím vysvětlit, že tomu tak není.

Na začátek, o čem vlastně bude řeč. Bude o úplném pelichání pěvců, ostatních řádů se dotkne jen okrajově. Určitou povědomost o pelichání jistě každý má, nebo si ji osvěží v základních příručkách (Hromádka a spol 1998, Winkler a Jenni 2009). Přesto považuji za důležité zdůraznit několik faktů. Pelichání jako pravidelná výměna opeření podléhá pevným pravidlům. Je nedílnou součástí ročního cyklu každého jedince. Pelichání musí proběhnout v tom nejvýhodnějším období a tím nejvhodnějším způsobem, prověřeným časem. Protože proces výměny per je energeticky nesmírně náročný, probíhá výměna tak, aby nekolidovala s obdobně náročnou fází výchovy potomstva. Pro naprostou většinu pěvců potom platí, že intenzivní pelichání znamená stop hnízdní aktivitě. Je běžné, že ke konci výchovy mláďat startuje výměna RL. Když však dojde k situaci, že hnízdění pokračuje hlouběji do doby pelichání, je třeba zmíněnou kolizi zájmů vyřešit. Buď se pelichání zastaví, a rozběhne znovu až po „odstavení“ mláďat, nebo pokračuje dál s postupným vyhasínáním rodičovské péče. V případě prvním mluvím o **zadržném pelichání**, jehož projevem je výskyt jedné až dvou vnitřních ručních letek ve fázi dokončení růstu, zatímco ostatní opeření je vesměs nevyměněné. V případě druhém je výsledkem úplná nebo částečná ztráta probíhajícího hnízdění. Takové ztráty jsou běžné především u migrantů na dlouhé vzdálenosti, kteří nemají v ročním cyklu dost prostoru pro výkyvy od běžného stavu (např. pěnice vlašská, lejssek bělokrký). Z tohoto schématu se vymykají příslušníci čeledi krkavcovitých, u nichž pelichání začíná ještě při péči o mláďata a je rozprostřeno do doby několika měsíců. Jednotlivá létací pera tak vypadávají s velkou časovou prodlevou a průběžná zátěž je minimální.

Je důležité si uvědomit, že jakkoliv je pelichání geneticky a druhově podmíněno, důležitou úlohu hraje individuální variabilita. Z pozorování na ptácích chovaných v lidské péči víme, že v načasování jednotlivých fází ročního cyklu (jarní tah – hnízdění – pelichání – podzimní tah – zimování) za stejných podmínek se různí jedinci od sebe odchylují až o několik týdnů. Tato odchylka se přitom projevuje ve všech fázích ročního cyklu a zachovává se z roku na rok. Podobně tam, kde samci obsazují hnízdní okrsek dříve než samice, začínají také pelichat dříve než samice. U pozdních náhradních hnízd hnízdní pud samců vyhasíná dříve a to je také jedna z příčin nižších vývodků.

Zápis toho, co na pelichajícím ptáku sledujeme, je jednoduchý. Každému peru přiřadíme číslo od 0 do 5 podle stavu, v jakém se zrovna nachází. Staré pero dostane 0, nové dorostlé pero číslo 5. Rostoucí pera mají symboly 2–4. (viz Tab. 1).

Tab. 1: Číselné symboly pro jednotlivé fáze výměny per.

- 0 = staré pero
- 1 = pero již vypadlé nebo nové ještě zcela v toulci (pisku)
- 2 = nové pero má maximálně 1/3 konečné délky
- 3 = nové pero má maximálně 2/3 konečné délky
- 4 = nové pero delší než 2/3 konečné délky
- 5 = nové dorostlé pero

Tento způsob zápisu je založený na skutečnosti, že pera srovnatelně velkých druhů rostou prakticky stejnou a konstantní rychlostí. U malých druhů pěvců roste velké pero přibližně 3 mm za den,

u velkých až 4 mm. Doba růstu konkrétního pera potom závisí na jeho délce. Tak u pěnice černohlavé roste kratší nejvnitřnější (1.) RL cca 20 dnů, nejdelší z hrotu křídla asi o 5 dnů déle. Zde je na místě malá, ale důležitá poznámka. Při sledování pelichání číslujeme RL zevnitř ven, tedy opačně než jsou naši kroužkovatelé zvyklí. Někdy se tomuto číslování říká „anglické“.

Běžná karta k záznamu pelichání má předepsané kolonky pro jednotlivé partie opeření a jmenovitě pro všechna velká pera, často i pro křídelní krovky. Pokud je času dost a jedná se o druh, který dostaneme do ruky řidčeji, je žádoucí vyplnit kartu celou. Nezřídka jsme však v situaci, kdy je času málo a v tom případě postačí i zkrácený záznam. Takový sestává jen ze záznamu pelichání VP, v minimalistickém provedení ze stavu RL na jednom křídle. I v takovém případě je však důležité zaznamenat tuk. Pro urychlení vlastního zápisu mohu doporučit zjednodušený způsob. Nepoužívám kartičku, píšu do zápisníku a zapisuji jen pera v aktivním pelichání, ostatní proškrtávám. Zápis pelichání RL potom vypadá takto: RL₁ = 0245-5 (ve skutečnosti 0245555555). Pokud se obě křídla liší, píšou: RL 0245-5 = 5-5431. Rovnítko je předěl mezi levým a pravým křídlem. Při zjednodušeném zápisu je bezpodmínečně nutné přepočítávat letky, aby jejich počet souhlasil se zápisem. Vypadlé pero se snadno přehledne, a často jen kontrola počtu viditelných letek na chybějící pero upozorní.

Tab. 2: Pěnice černohlavá, Chotěč 2012.

skóre pelichání RL (n = 184)	index tuku	
	rozmezí	průměr
0 (1)	0	0
1–10 (7)	0–2	0,3
11–20 (6)	0–1	0,2
21–30 (2)	0	0
31–40 (7)	0–1	0,3
41–43 (17)	0–2	0,5
44 (36)	0–5	1,2
45 (108)	0–6	2,3

Nejběžnějším výstupem je tzv. skóre RL. Jedná se o prostý součet přiřazených číselných symbolů. Protože vnější 10. RL bývá u pěvců podstatně kratší než ostatní RL, do celkového skóre se běžně nezapočítává. Skóre tedy může nabývat hodnot od 0 (před pelicháním) do 45 (po pelichání). Když vyneseme skóre jednotlivých ptáků do grafu, ihned vidíme, jak na tom ten který druh je. Že brhlík, přestože hnízdí dříve než sýkora, v podstatě nemá čas zahrnout dvakrát, protože pelichá také dříve než tyto. Že u pozemních a křovinných druhů je střední fáze pelichání tak intenzivní, že ptáci jsou prakticky nevzletní a málo se dokumentují (data chybějí). Že lejski černohlaví začínají pelichat 6 týdnů po příletu! již v době dokrmování mláďat. Že u lejska bělokrkého nejsou k dispozici vyšší hodnoty skóre RL, protože v této fázi se ptáci z hnízdních okrsků vytrácejí neznámo kam. Skóre RL je nejčastěji používanou charakteristikou ze dvou důvodů. Jednak proto, že se rychle a tím i nejvíce získává. Neméně důležitý je však i fakt, že u převážné většiny pěvců během výměny RL přepelichají všechny ostatní partie opeření. Výjimkou je např. skorec, který si vzhledem ke způsobu získávání potravy pod vodou, nemůže dovolit souběžnou výměnu RL a LL, nebo také již zmíněný krkavcovitý.

Jednoduchý záznam o pelichání je velmi cennou pomůckou pro odlišení našich jedinců od protahujících. Při základním třídění

podle data kroužkování jsme odkázáni na hrubé dělení podle kalendářních měsíců, v případě znalosti stupně pelichání a tukových zásob lze část potenciálních migrantů přiřadit ještě k naší populaci. Při běžném kalendářním dělení by všechny pěníce černohlavé z Chotče připadly do potenciálního období tahu, protože akce probíhá od srpna do října. Po prozkoumání pelichání lze všechny jedince až do skóre RL = 40 (–43) zařadit mezi příslušníky naší populace. A když od takového jedince přijde zpětné hlášení, je dvojnásob cenné.

Pelichání našich ptáků je stejně významná kapitola jako hnízdní nebo tah. Přesto ve Fauně ČR a SR nenajdeme až na výjimky žádné konkrétní údaje, spíše upozornění na nedostatek poznatků. Tak jako existují rozdíly v tahu jednotlivých populací jednoho druhu, tak mohou existovat i v pelichání. Že je základní schéma pelichání jednotlivých druhů do určité míry známo již 100 let, neznamená, že bychom se měli uspokojit. Před 50 lety nikdo nepředpokládal, že část populace pěníce černohlavé změní tahové chování a místo na jih potáhne na západ. A zatím nikdo neví, jestli souběžně nedochází i ke změně doby pelichání. Dokud to neprozkoumáme, budeme odkázáni jen na spekulace.

Téměř 50 let stará je informace, že část belgických rorýsů přilétá na hnízdiště s 1 vnější RL nepřepelichanou (de Roo 1966). Weitnauer (1977) doložil, že podíl švýcarských rorýsů s touto odchylkou je jiný než v Belgii. Rozhraní v řadě RL je jediným diagnostickým znakem k určování části mladých rorýsů (Baker 1993). My ale nevíme nic, jak je to s našimi rorýsy. Podobně nevíme nic konkrétního o břehulích a vlaštovkách, kde existují populační rozdíly v podílu ptáků, kteří vyměňují část vnitřních RL před podzimním tahem.

Sběr a hromadění základních údajů o pelichání slouží nejen k potvrzení již předpokládaného, ale v budoucnosti může být jedinečným podkladem k nové srovnávací studii. Naprosté většině kroužkovatelů projde rukama každý rok několik až desítky ptáků v aktivním pelichání. To v součtu znamená stovky až tisíce potenciálních údajů. Je na každém jednotlivém kroužkovateli, aby se do sběru dat zapojil. A je to příležitost, která je dostupná i při malé kroužkovací aktivitě.

Zájemci o sběr dat nechť se obrátí na autora článku, který poskytne další nezbytné informace, které se nevešly do tohoto článku.

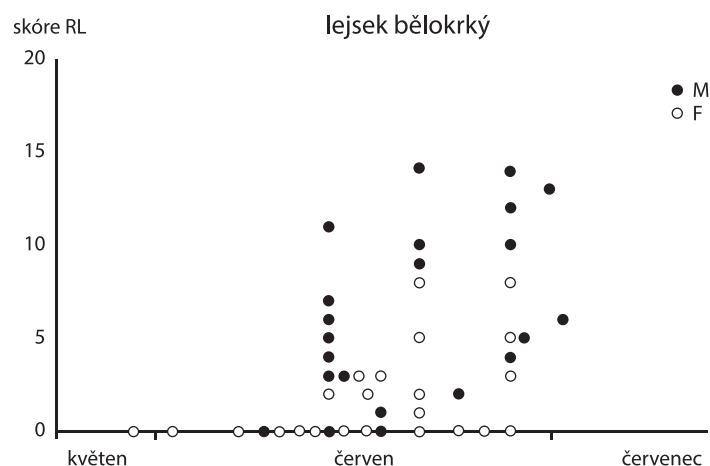
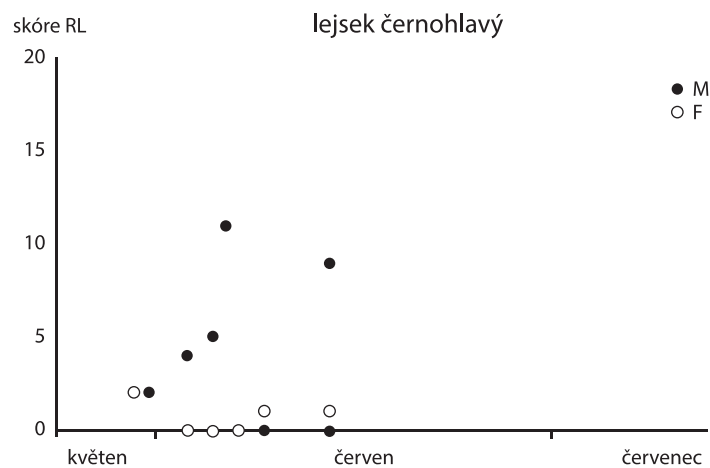
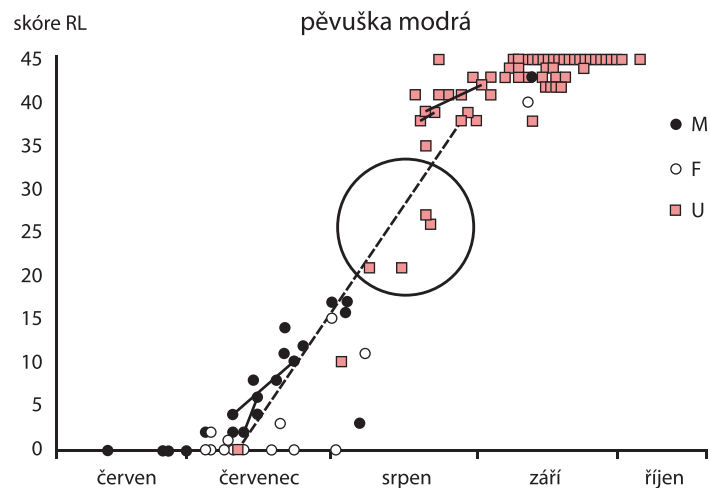
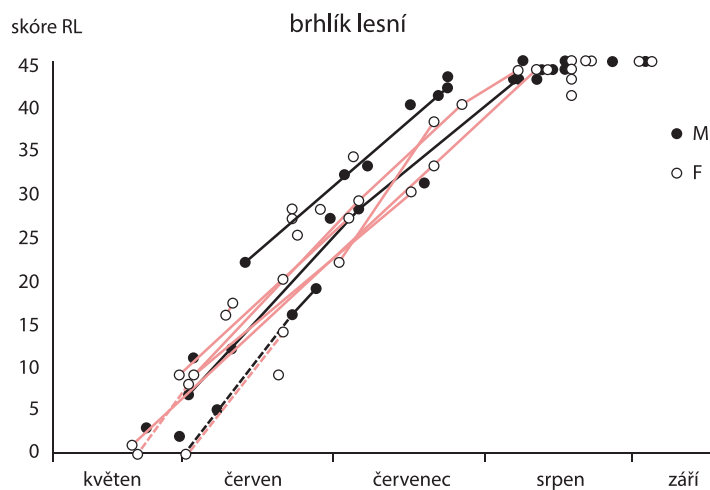
graf 1: Brhlík lesní patří mezi časné pelichající druhy, obě pohlaví pelichají ve stejnou dobu. Malá „šíře“ pruhu pelichacích bodů ukazuje, že zde není prostor pro pozdní náhradní hnízdní. Body spojené čarou patří jednomu a témuž jedinci.

graf 2: Pěvuška modrá by teoreticky nemusela s pelicháním spěchat, ale je to jinak. Na grafu je dobře vidět menší počet údajů z fáze intenzivního pelichání (zakroužkováno). Jako druh s převážně pozemní aktivitou v tuto dobu téměř nelétá a do sítí prostě nevyskočí.

graf 3 a 4: Pro lejska černohlavého i bělokrkého je charakteristický velmi raný začátek pelichání. Všechna data jsou z jedné hnízdní kolonie v Kersku. U lejska bělokrkého je pěkně zobrazen časnější nástup samců do pelichání.

Literatura:

- BAKER, K. (1993): Identification Guide to European Non – Passerines. BTO Guide 24. Norfolk.
- DE ROO, A. (1966): Age-characteristics in adult and subadult swifts, *Apus a. apus* (L.), based on interrupted and delayed wingmoult. *Bull. Brit. Orn. Cl.* 87: 141–142.
- HROMÁDKO, M. A SPOL. (1998): Příručka k určování našich pěvců 3. Hradec Králové.
- WEITNAUER, E. 1977: Von der Mauser der Handschwinger beim Mauersegler *Apus apus*. *Orn. Beobachter* 74: 89–94.
- WINKLER, R. & L. JENNI (2009): Určování stáří a pohlaví evropských pěvců. Praha.

Zkušenosti s odchytom „vodních“ chřástalů s využitím přehrávky hlasu

Radek K. Lučan | rlucan@centrum.cz

Chřástali rodů *Rallus* a *Porzana* patří mezi ptáky s extrémně kryptickým způsobem života, a není tedy divu, že mnoho detailů jejich biologie je známo jen nedostatečně. Základní podmínkou mnoha typů výzkumu je přitom odchyt dostatečného množství jedinců, což právě u této skupiny není zrovna jednoduchý úkol. O tom svědčí i údaje poskytnuté KS NM: průměrně je v ČR ročně kroužkováno 62 chřástalů vodních, 19 chřástalů kropenatých a pouze 3 chřástali malí. Jde o ptáky pohybující se po zemi či po vodní hladině uvnitř husté mokřadní vegetace, kteří tento typ prostředí jen velmi neochotně opouštějí. Neefektivnější metodou využívanou k odchytu těchto ptáků se dosud jevílo použití nejrozličnějších typů sklopek, do kterých jsou chřástali lákáni pomocí živé návnady (např. larvy potemníků moučných, tzv. mouční červi). Použití přehrávky hlasu bylo u této skupiny na našem území využíváno zejména při ověřování výskytu, k odchytu jen zcela výjimečně (např. Z. Moudrý in lit.), přestože na nahrávku hlasu titi ptáci obvykle reagují velmi dobře. O potenciálu hlasové atrakce k odchytu vodních druhů chřástalů mě napadlo začít uvažovat zejména po zprávách různých kolegů, kterým se náhodně podařilo odchytit chřástaly během nočních odchytů křepelek.

V r. 2013 jsem tedy hned časné na jaře vyzkoušel noční odchyt chřástalů na mixovanou nahrávku hlasu chřástala vodního a chřástala kropenatého a hned při prvním pokusu dne 17.4. se podařilo do sítě instalovaných kolem nevelké periodické luční louže na polodru Žichlínek ve východních Čechách odchytit po dvou jedincích obou uvedených druhů. Sítě (s oky 30 mm) byly při této příležitosti postaveny do tvaru L o stranách 72 x 54 m. Lokalita je suchým polodrem bez rozsáhlejších mokřadních porostů, na jaře 2013 po vydatných zimních srážkách byly drobné terénní sníženiny zaplaveny cca 10 cm vody a sítě byly nataženy kolem jedné takové vodní plochy. Chřástali byli velmi pravděpodobně přilákáni během jejich nočního průtahu nad lokalitou, neboť v blízkosti odchytové plochy je jen minimum biotopů, kde by se mohli zdržovat dlouhodobě. Inspirován úspěchem jsem záhy vyzkoušel obdobnou metodiku na lokalitě NPP Hrabanovská černava, která je komplexem mokřadních a vodních biotopů, kde lze naopak výskyt vodních druhů chřástalů očekávat. Zde jsem již využil mixované nahrávky různých typů hlasů všech tří u nás hnízdících vodních chřástalů (vodní, kropenatý, malý). Sítě byly nataženy v linii (celkem pět 18 m sítí), ke které byl uprostřed dostavěn rovnostranný trojúhelník z dalších dvou sítí. Dovnitř této trojúhelníkové „ohrady“ sítí jsem umísťoval přehrávací soustavu. Odchyty byly opět úspěšné – během pěti nocí v průběhu dubna se podařilo odchytit celkem 15 chřástalů vodních, 6 chřástalů kropenatých a 1 chřástala malého. Při několika pokusech s využitím obdobné metodiky na částečně zaplavené pastvině u rybníka Nesyt na jižní Moravě se podařilo odchytit dalších 5 chřástalů kropenatých a jednoho chřástala malého. Ze zkušeností při všech těchto odchycích vyplynulo, že významnou část přilákaných ptáků se odchytit nepodařilo, neboť se pohybovali v okolí přehrávacího zařízení po zemi a sítě tedy nebyly příliš účinné, odchyceni byli jen jedinci ke zdroji hlasu přiletující z větší vzdálenosti, případně ti, které se podařilo přimět k tomu, aby do sítí ze země vzlétli.

Po diskusích, jak zvýšit efektivitu odchytů, mě Ing. Zdeněk Moudrý poskytl publikaci Kearns et al. 1997 (dostupné na <https://sora.unm.edu/sites/default/files/journals/jfo/v069n03/p0466-p0473.pdf>), která popisuje využití speciálních vrší či „pulapek“ (anglicky walk-in traps) v kombinaci s přehrávkou hlasu při odchytu dvou druhů chřástalů na zimovištích v Sev. Americe. Koncem srpna 2013 jsme tedy společně se Zdeňkem Pletkou vyrobili 4 takové pulapky a instalovali je v NPP Hrabanovská černava do rozvolněných porostů

vysokých ostřic na okraji rozsáhlé rákosiny částečně zaplavené vodou. Náhonce – nízké plotky z drátěného pletiva, podél kterých se chřástali pohybují dokud nevejdou do vlastní pulapky jsme vyrobili asi 5–10 m dlouhé a jednotlivé pulapky jimi propojili. Celková délka byla cca 50–60 m. Jako ideální konstrukční materiál se jeví svařované pletivo s oky velikosti 2x2 cm. Většími oky dokáží chřástali prostrčit hlavu a hrozí odření horní části zobáku. Jako strop pulapky se vyplátí použít měkké pletivo či síťovinu. Na zamokřených lokalitách se do pulapek s oblibou chytají i bekasiny, u kterých hrozí zranění hlavy při pokusu vylétnout z pulapky. Použitím měkkého králíkářského pletiva či síťoviny se toto riziko minimalizuje. Přehrávací aparaturu jsme umístili v otevřenějším prostoru cca 5–10 m od linie pulapek.

Co se týká přehrávacího zařízení a použitých nahrávek, osvědčilo se využití co nejvýkonnějšího zařízení (reproduktory 15–20 W), které se jinak běžně využívá při nočních odchycích křepelek. Postupně se ukázalo, že ani velmi silná reprodukce ptáky neodrazuje, naopak – a to platí zejména při jarním a podzimním tahu, minimálně část ptáků se u zařízení zastavila během nočního tahu či přeletu mezi vhodnými lokalitami. O tom např. svědčí i výsledky pokusných odchytů mimo mokřadní biotopy. Neefektivnější se jeví mixovaná nahrávka různých typů hlasů více druhů, díky čemuž lze využít jednoho mp3 přehrávače. K mixování nahrávek lze použít např. jednoduchý freeware Audacity Portable (k dispozici např. <http://www.slunecnice.cz/sw/audacity-portable/>), kde lze i upravovat hlasitost jednotlivých stop, ze kterých je pak exportem vytvořena jediná nahrávka.

Úspěch v podobě prvních odchycených chřástalů na sebe nenechal dlouho čekat. Zařízení jsme při plném provozu kontrolovali obvykle 2x denně (ráno a večer), přičemž pouze v některých dnech jsme během noci používali hlasovou nahrávku, která obvykle účinnost odchytu mírně zvyšovala. Za účelem snížení rizika stresování odchycených ptáků případnými predátory (zejm. draví ptáci) jsme střechy pulapek pokryli nasekaným rákosem, který zároveň mohl posloužit i jako úkryt při větším dešti. Pomocí těchto čtyř pulapek se během 17 odchytových dnů v NPP Hrabanovská černava podařilo odchytit 20 chřástalů vodních a 34 chřástalů kropenatých, což je v případě posledního druhu cca dvojnásobek průměrného počtu všech jedinců okroužkovaných na našem území za celý rok.

Celkový pohled na místo odchytu chřástalů do sítí v NPP Hrabanovská černava v jarním období (duben 2013).

Využití pulapek v kombinaci s přehrávkou hlasu se tedy jeví jako velmi efektivní metoda odchytu a oproti tradičnímu odchytu do sklopek, při vhodném výběru lokality, může mít mnohé výhody. Tou hlavní je po nepřiliš náročné prvotní konstrukci relativní bezúdržbovost odchytových zařízení – zatímco u sklopek je třeba pravidelná výměna návnady (obvykle „moučných červů“) a také častá kontrola za účelem případného vyproštění odchyceného ptáka, u pulapek v období s příhodným počasím (absence silnějších dešťů či extrémních veder) lze zařízení kontrolovat 2x denně. Nezaznamenal jsem rovněž žádný případ vzájemné agresivity vedoucí ke zranění u odchycených ptáků. Ti mají možnost pohybu, příjmu vody a omezeně i příjmu potravy, při vhodné konstrukci nehrozí ani predace. Instalací vhodného repelentu (např. ostříhané lidské vlasy) lze zabránit i případné demolici naháněcích plůtků či pulapek divokými prasaty.

Všem zájemcům o výzkum chřástalů doporučuji tuto metodu vyzkoušet, protože možnost zvýšení počtu označených jedinců zajistí i zvýší možnost dovědět se mnoho zajímavých detailů ze života těchto tajemných ptáků.

Jedna ze čtyř instalovaných pulapek v NPP Hrabanovská černava (srpen 2013).

Stresová myopatie ptáků při odchytu do nárazových sítí

Zdeněk Valeš | zetval@volny.cz

Odchyt ptáků do nárazových sítí je nejrozšířenější technikou pro účely kroužkování. Je považována za velmi bezpečnou, přesto však může dojít k poranění a úhynům odchycených jedinců.

Při své kroužkovací činnosti se věnuji zejména odchytu pěvců do nárazových sítí. V posledních pěti letech jsem začal sledovat fenomén tzv. „skokanů“. Jedná se o jedince, kteří při vyplétání ze sítě ve většině případů neprojevovali žádné příznaky onemocnění a přesto po vypuštění neodletěli, ale poskakovaním po zemi směřovali do nejbližších úkrytů.

Příčin tohoto stavu může být několik. Nesprávná technika vyplétání ptáka ze sítě, zejména hyperextenze křídel či naprosto nepřipustné držení jedinců za jedno křídlo může vést k poškození ramenního pletence či dokonce vykloubení křídla. Toto zranění pak neumožňuje danému jedinci let po několik dní až týdnů. Další příčinou, a podle mého názoru nejčastější, je vznik stresové či odchytové myopatie prsní svaloviny. Jedná se o stav degradace svaloviny, která podle postižení svalových skupin znemožňuje ptákům létat, běhat či stát. Příčinou je malá adaptace na dlouhodobý stres při odchycení. Při stresu dochází ke zrychlení metabolismu, zvýšené spotřebě glykogenu a kyslíku ve svalech. Uvolňuje se teplo, laktát, draslík a oxid uhličitý, což vede k metabolické acidóze a poškození svalů. Dojde ke „ztuhnutí“ svalů, zejména hlubokých pectorálních skupin a ptáci nemohou vzlétnout. Rekonvalescence může trvat desítky minut, hodiny nebo nemusí vůbec nastat a u postiženého jedince dojde k selhání srdeční svaloviny.

Během pěti let sledování jsem zaznamenal tento stav u 23 ptáků 13 druhů (viz Tab. 1), což představuje 0,6 % z celkového počtu odchycených jedinců. Nejčastějším druhem, u kterého jsem tento stav pozoroval, byla pěnice černohlavá. Devět postižených jedinců naznačuje možnou vyšší vnímavost tohoto druhu ke vzniku stresové myopatie. U ostatních druhů jsem neschopnost letu pozoroval spíše náhodně u jedinců různého stáří. Celkově však převládali ptáci 1K v období podzimní migrace. Za dobu sledování jsem zaznamenal pouze jeden kontrolní odchyt postiženého jedince po jednom roce. Je tak pravděpodobné, že k úspěšné rekonvalescenci dojde u většiny ptáků. To potvrzují i pozorování z hromadných kroužkovacích akcí, kdy se postižení jedinci v křoví po několika desítkách minut vzpamatovali a odlétli. Ti jedinci, které se podařilo při poskakování znovu odchytit, byli umístěni do plátěných tmavých pytlíků

na 2–3 hodiny a při opakovaném vypuštění již ptáci odletěli bez potíží.

Tento postup může být návodem, jak reagovat při projevech stresové myopatie. K předcházení stresové myopatie můžeme pomoci např. přednostním vypletením jedinců s projevy zvýšeného stresu (zrychlené dýchání, třes končetin, nachýlení hlavy na stranu či zavírání očí) a jejich umístění do tmavého pytlíku. U těchto jedinců zkrátíme manipulaci na nezbytnou dobu nutnou k okroužkování.

Citlivost k myopatii se liší jak mezi druhy, tak i jedinci. Nejspíš závisí také na ročním období a tělesné kondici. Zejména u jedinců oslabených parazity může být rozvoj stresové myopatie fatální. Abychom mohli účinně předcházet projevům stresové myopatie, je nutné zaznamenávat údaje o poraněních a projevech onemocnění u chytaných ptáků. Získaná data by nám pak pomohla vytipovat druhy náchylné k stresové myopatii.

Tab. 1: Seznam druhů a stáří jedinců u nichž byla po odchytu zaznamenána stresová myopatie.

Seznam druhů
červenka obecná (1K)
pěnice černohlavá (5× 1K a 4× +1K)
pěnice slavíková (1K)
pěnice pokřovní (1K)
pěnice hnědokřídlá (1K)
rákosník proužkovaný (1K)
cvrčilka zelená (1K)
cvrčilka slavíková (+1K)
rákosník obecný (2× 1K a 1× 1+1K)
rákosník zpěvný (1K)
sýkora koňadra (1K)
sýkora modřinka (1K)
zvonek zelený (+1K)

Zavedení „čapích“ kroužků ELSA v ČR

Josef Vrána

Jednou z metod, jak získávat informace z života čápů, je jejich značení kroužky. Ke kroužkování čápů bílých se v minulosti převážně používaly hliníkové kroužky typů B nebo Bx české výroby. V současnosti se pak používají hliníkové „odečítací“ kroužky polské výroby v sériích začínajících písmenem Y. Tyto kroužky jsou velmi dobře čitelné, když jsou čisté, avšak v přírodě jsou ve většině případů zalepeny zatvrdlou vrstvou trusu, a označený pták se tak stává pro případný odečet optikou neidentifikovatelný. V okolních státech jsou pro snazší identifikaci čápů bílých používány doplňkové plastové odečítací kroužky nebo častěji speciální plastové kroužky ELSA, které jsou zároveň kroužkem ornitologickým. Kroužky ELSA jsou vyráběny v Německu, kde jsou používány již více jak deset let. Později se jejich používání, i přes vysokou cenu, rozšířilo do mnoha zemí.

ELSA kroužky jsou masivní černé plastové kroužky oktagonálního tvaru s bílým popisem, které jsou povrchově upraveny lase-rem. Kroužky jsou tak po nasazení prakticky nezničitelné. Na čtyřech stranách kroužku je svisle uveden individuální kód jedince, na třech stranách třípísmenný kód kroužkovací stanice a na jedné je poštovní a mailová adresa. Podle zkušeností z terénu jsou tyto kroužky dobře čitelné i na vzdálenosti okolo 200 metrů a kód jedince se dá většinou odečíst již při pohledu z jednoho bodu. Proti

znečištění trusem jsou tyto kroužky odolnější, nehledě na skutečnost, že kód se po obvodu kroužku opakuje celkem 4x. Málokdy se tak stane, že by se kroužek nepodařilo přečíst. Kroužky na našem území ponesou kód CA001-CA999.

Ve spolupráci s Kroužkovací stanicí Praha plánujeme tento typ „čapích“ kroužků zavést do praxe i v České republice. Doposud jejich používání bránila vysoká pořizovací cena. V roce 2014 jsme zakoupili prvních 250 kroužků, kterými budou označena mláďata čápů bílých ve východních a západních Čechách. Nákup kroužků byl finančně podpořen v rámci projektu v RWE Companius firmy RWE Česká republika a.s.

ELSA kroužek německé kroužkovací centrály Hiddensee.

Foto: J. Vrána

Nová kroužkovací databáze

Petr Klvaňa

Kroužkovatelé k předávání dat využívají program RINGS. O tom, že se jedná o kvalitní program, svědčí následující fakta: data jsou ve 100 % předávána přes program, více jak 2,5 miliónu okroužkovaných ptáků, téměř 200 tisíc zpětných hlášení a více než 35 tisíc sourozenců v databázi Kroužkovací stanice, eliminace chyb v databázi, bezproblémové zasílání dat do databáze EURING, přehledný a bezchybný výdej kroužků kroužkovatelům, mluví jistě sama za sebe. Nicméně program RINGS byl navržen pro operační systém Windows XP a jeho přizpůsobování novějším verzím Windows bez zásadní programové změny je stále složitější. Neustálá obměna různých operačních systémů tak postavila Společnost spolupracovníků KSNM před rozhodnutí, zda investovat do zásadní přestavby programu RINGS či změnit koncept zadávání dat po vzoru zahraničních kroužkovacích centrál a vytvořit online databázi. Po dlouhé diskusi se výbor Společnosti rozhodl pro druhou možnost, která by měla přinést pro kroužkovatele řadu výhod. Kroužkovatel by se měl stát nezávislý na operačním systému, který má ve svém počítači, a také bude eliminováno riziko, že program přestane kroužkovateli pracovat. Nová struktura také umožní rozšířit spektrum informací, které bude databáze obsahovat. Nově bude možno zadávat např. rodiny včetně rodičů, odchytovou

metodu, přesnou lokaci jedince v mapě, stav pelichání, fotografii, bude možno pozorování sdílet (ale ne nutně), využívat diskuze apod. Kroužkovatel při zadávání svých dat bude muset být připojen k internetu, nicméně okamžitě uvidí výsledky své práce a nemusí data nikam odesílat. Další výhodou je fakt, že ke svým datům bude mít přístup z jakéhokoli zařízení připojeného k internetu.

Program je vyvíjen ve spolupráci s Českou společností ornitologickou a bude fungovat jako projekt databázového portálu birds.cz. To sebou přináší několik výhod:

- i) v databázi již existuje např. přesné zadávání lokality,
- ii) náklady na údržbu databáze budou rozděleny pod dva subjekty,
- iii) programátoři mají zkušenosti s kroužkovací problematikou.

Po přihlášení (se stejným jménem a heslem jako jinde v birds.cz) bude mít kroužkovatel k dispozici všechna svá data a přehled vydaných kroužků. Se spuštěním nové databáze se počítá v roce 2015, je však nutno brát v úvahu, že program RINGS je rozsáhlý a složitý systém s celou řadou kontrolních mechanismů, jehož vyladění zabralo několik let. Je proto jasné, že plnohodnotně nahradit tento program bude určitou dobu trvat. Nová kroužkovací databáze však umožní kroužkovatelům vkládat řadu podrobných údajů a přinese větší komfort při zadávání dat, a tak věříme, že jde o krok správným směrem.

Kroužkovatel – zpravodaj Společnosti spolupracovníků
Kroužkovací stanice NM

Vydává Společnost spolupracovníků Kroužkovací stanice Národního muzea, Hornoměřolská 34, 110 00 Praha 10

Výkonný redaktor: Petr Klvaňa

Redakční rada: Alena Klvaňová, Miroslav Jelínek, Zdeněk Valeš,
Peter Adamík, Jaroslav Koleček

Grafický návrh a sazba: Jiří Kaláček

Tisk: Corax Group, Brno

Kroužkovatel uveřejňuje:

- Informace z Kroužkovací stanice NM
- Informace ze Společnosti spolupracovníků KS NM
- Příspěvky zaměřené na metodiku odchytu a určování stárů a pohlaví ptáků
- Příspěvky zabývající se problematikou tahu ptáků

Náplní podzimního čísla je Zpráva Kroužkovací stanice za předchozí rok. Rukopisy příspěvků zasílejte elektronicky na mailovou adresu Kroužkovací stanice: krouzkovaci_stanice@nm.cz.

Náklad: 500 výtisků, ISSN 1803-1552

